

### ДО ПИТАННЯ ЩОДО УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ З АКЦІЯМИ ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Статтю присвячено висвітленню питань особливостей укладення окремих видів договорів з акціями публічного акціонерного товариства, висвітленню основних видів договорів, що можуть вчинятися з акціями та окремим прогалинам правового регулювання у цій сфері.

**Ключові слова:** акціонерне товариство, акція, викуп акцій, обов'язковий викуп акцій.

Статья посвящена освещению вопросов особенностей заключения отдельных видов договоров с акциями открытого акционерного общества, освещению основных видов договоров, которые могут заключаться с акциями, а также отдельным пробелам в правовом регулировании данной сферы.

**Ключевые слова:** акционерное общество, акция, выкуп акций, обязательный выкуп акций.

The article is devoted to highlighting issues features the conclusion of certain types of contracts with the public company shares, covering the main types of contracts that can be concluded with the shares, as well as certain gaps in the legal regulation of this sphere.

**Key words:** corporation, share, repurchase of shares, mandatory redemption of shares.

**Актуальність теми.** Договори у процесі функціонування акціонерного товариства посідають важливе місце. Можна зазначити, що більшість відносин у їхній діяльності опосередковуються договорами. На договори з акціями акціонерного товариства поширюються загальні вимоги вітчизняного законодавства щодо їх укладення та недійсності з урахуванням специфіки, що обумовлена особливим правовим режимом акцій та їх обігу, і, як наслідок, встановлено особливі умови до таких угод. Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року [1], обіг цінних паперів визначається як вчинення правочинів, пов'язаних з переходом прав на цінні папери і прав за цінними паперами, крім договорів, що укладаються у процесі емісії, під час викупу цінних паперів їх емітентом та купівлі-продажу емітентом викуплених цінних паперів. Укладення договорів з акціями має наслідком виникнення відповідних майнових відносин за участю акціонерного товариства. У науці виділяють так звані два рівні таких майнових відносин. Перший є відображенням юридичних зв'язків між акціонерами та самим товариством, – є частиною корпоративних відносин. Прикладами можуть бути відносини, що виникають у випадку викупу та обов'язкового викупу товариством акцій. Другий рівень майнових відносин включає в себе не тільки корпоративні зв'язки, але і відносини між товариством та «зовнішнім світом», тобто відносини з третіми особами [2, с. 37–38]. Ці відносини опосередковує значна кількість договорів, аналіз яких буде ефективним тільки у комплексному дослідженні всіх можливих юридичних зв'язків.

Загалом серед договорів, які вчиняються з акціями, можна виокремити такі: передача акцій як внесок до статутного капіталу товариства, договір купівлі-продажу, міни, дарування, застава, договір купівлі-продажу у процесі приватизації, договір купівлі-продажу акцій в процесі розміщення (первинної і додаткової емісії), договір обов'язкового викупу товариством акцій, договір довірного управління акціями, договір доручення на представництво інтересів акціонера та інші.

Варто відзначити, що договори з акціями вчиняються за участю професійних учасників фондового ринку. В протилежному випадку вони визнаватимуться нікчемними. Професійні учас-

ники фондового ринку є одними з суб'єктів фондового ринку, при посередництві яких здійснюється значна кількість угод з акціями. Поряд з ними учасниками фондового ринку є: емітенти, інвестори та саморегульовані організації.

Без участі торговця цінними паперами можуть укладатися договори з акціями щодо: розміщення емітентом власних цінних паперів; викупу та продажу емітентом власних цінних паперів; внесення цінних паперів до статутного (складеного) капіталу юридичних осіб; дарування цінних паперів; спадкування та правонаступництва цінних паперів; вчинення правочинів, пов'язаних з виконанням судових рішень; вчинення правочинів у процесі приватизації.

**Стан наукового дослідження.** Питання укладення угод з акціями та їх обіг загалом у свій час ставали предметом досліджень таких вчених як О.М. Вінник, О.А. Воловик, О.В. Кологойда, А.В. Попова, О.В. Регурецька, С.В. Харченко та ін.

**Метою** цієї статті є визначення особливостей укладення окремих договорів з акціями публічного акціонерного товариства, зокрема договір купівлі-продажу акціонерним товариством, розміщених ним цінних паперів та договір обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів.

**Виклад основного матеріалу.** Для виконання зазначеної мети поставлено наступні завдання: виокремити види договорів, що укладаються з акціями публічного акціонерного товариства, визначити вимоги законодавства щодо окремих договорів з акціями, виявити проблеми у їх правовому регулюванні та напрацювати пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства.

Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року [3] висвітлює питання викупу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів (ст. 66). Таке право передбачається з метою охорони інтересів акціонерів, а також з метою запобігання несанкціонованому переходу контрольного пакету акцій третім особам [2, с. 156–157]. Такий викуп має відбуватися відповідно до встановленого законом порядку. Так, законодавство надає акціонерам можливість продати акції товариству – так зване добровільне відчуження. Проте можливість реалізації такого права акціонером залежить від волевиявлення самого товариства [2, с. 157].

Таке рішення акціонерного товариства приймається загальними зборами, де встановлюється порядок викупу, що включає максимальну кількість, тип та / або клас акцій, що викуповуються; строк викупу; ціну викупу (або порядок її визначення); дії товариства щодо викуплених акцій (їх анулювання або продаж). Строк викупу включає строк приймання письмових пропозицій акціонерів про продаж акцій та строк сплати їх вартості. Строк викупу акцій не може перевищувати одного року.

Слід звернути увагу, що в ч. 2 ст. 66 Закону України «Про акціонерні товариства» міститься також положення про те, що загальні збори можуть прийняти рішення про викуп визначеної кількості акцій певного типу та / або класу в окремих акціонерів за їх згодою. У такому разі рішення має містити прізвища (найменування) акціонерів, у яких викуповуються акції, та кількість акцій певного типу та / або класу, які викуповуються у цих акціонерів. Проаналізувавши цю норму, можна зробити висновок, що у рішенні загальних зборів будуть вказані прізвища конкретних акціонерів, у яких товариство за умови їх згоди виявило бажання придбати акції.

Виникає питання, як узгоджується ця норма з положенням Закону, що товариство зобов'язане придбати акції у кожного акціонера, який прийме пропозицію придбати акції за ціною, визначеною у рішенні загальних зборів. Згідно з нормами Закону України «Про акціонерні товариства», праву акціонера продати акції, які виявило бажання купити товариство, кореспондує обов'язок товариства викупити ці акції. Пропозиція товариства про викуп акцій покладає на товариство обов'язок придбати акції у кожного акціонера, який прийме цю пропозицію. Пропозиція акціонера про продаж акцій товариству, яку він подає у письмовій формі, є безвідкличною. Отже, прийняття рішення про викуп акцій у конкретно визначених акціонерів є порушенням законодавства та має слугувати підставою для визнання такого договору недійсним. Вважаємо недоцільним вказувати у рішенні загальних зборів прізвища окремих акціонерів, у яких товариство має намір придбати акції. За умови вказівки у рішенні типу, класу та кількості акцій, які планує придбати товариство, кожен акціонер зможе реалізувати своє право. На практиці можлива ситуація, коли заяв від акціонерів щодо продажу акцій, і, як наслідок, акцій, які пропонуються товариству для придбання, більше, ніж товариство в змозі придбати. Сьогодні це питання у Законі України «Про акціонерні товариства» не вирішується. Ймовірно, тут може діяти принцип пропорційного викупу акцій, що належать акціонерам.

Законом встановлюється, що оплата акцій, які викуповуються, здійснюється у грошовій формі, а ціна не може бути меншою за ринкову вартість, визначену відповідно до Закону (ч. 1 ст. 66).

Цікавим є питання про те, як товариство розпоряджається викупленими акціями. По-перше, такі акції не враховуються у разі розподілу прибутку, голосування та визначення кворуму загальних зборів. По-друге, товариство повинно здійснити одну з дій: протягом року з моменту викупу продати викуплені товариством акції (варто відзначити, що продаж таких акцій має здійснюватися за ціною не меншою за ринкову і визначену відповідно до статті 8 Закону України «Про акціонерні товариства») або анулювати їх відповідно до рішення загальних зборів, яким було передбачено викуп товариством власних акцій.

Законодавством встановлено обмеження щодо викупу акцій товариством: у разі, якщо на дату викупу акцій товариство має зобов'язання з обов'язкового викупу акцій; товариство є неплатоспроможним або стане таким внаслідок викупу акцій; власний капітал товариства є меншим, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, або стане меншим внаслідок такого викупу, а також товариство не може здійснювати викуп розміщених акцій у випадку неповної виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями (ст. 67 Закону України «Про акціонерні товариства»). Також обмеження на укладення такого договору стосуються заборони приймати акціонерним товариством рішення, що передбачає викуп акцій товариства без їх анулювання, якщо після викупу частка акцій товариства, що перебувають в обігу, стане меншою ніж 80 відсотків статутного капіталу.

Одним з видів договорів є обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів, передбачений ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства». На відміну від зазначеного вище договору щодо викупу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів, обов'язковий викуп полягає у тому, що в акціонерного товариства виникає обов'язок купити в акціонерів належні їм прості акції на вимогу останніх у випадках, визначених законодавством. У п. 11 ст. 1 Закону міститься визначення такого викупу як обов'язкового придбання за плату та на вимогу акціонера розміщених товариством акцій. Проте варто наголосити, що викупу акціонер може вимагати тільки у певних випадках. Такий договір покликаний захищати права акціонерів, особливо тих, які володіють незначним пакетом акцій. У ч. 1 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначені випадки, за яких акціонери наділені таким правом, зокрема, у разі, коли акціонер голосував проти прийняття загальними зборами рішення з таких питань: 1) про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства; 2) надання згоди на вчинення товариством значних правочинів, зокрема про попереднє надання згоди на вчинення значного правочину; 3) надання згоди на вчинення товариством правочину, щодо якого є зацікавленість; 4) зміна розміру статутного капіталу. Такий перелік випадків є вичерпним, і за інших обставин акціонери не мають змоги вимагати у товариства викупити належні їм акції. Слід зазначити, що власники привілейованих акцій також наділені відповідним правом і вони можуть реалізувати його у випадку, якщо вони голосували на загальних зборах проти прийняття рішення щодо внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації акціонерного товариства, або розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації акціонерного товариства.

Потрібно наголосити, що можливість реалізації такого права залежить від того, чи був присутній акціонер на загальних зборах акціонерного товариства, де вирішувалося це питання, і чи він голосував проти прийняття такого рішення. Отже, відсутність на загальних зборах незалежно від причин, у разі незгоди з рішенням автоматично позбавляє такого акціонера права вимагати викупу товариством його акцій. Постає також питання, чи доцільно розширювати перелік випадків, коли акціонер має право вимагати обов'язкового викупу належних йому акцій. Вважаємо, що на сьогодні це питання на належному рівні вирішено, адже у 2015 році було внесено зміни, й у акціонерів, які не згодні з політикою товариства, з'явилася реальна можливість вирішити цю проблему. Зокрема, у разі незгоди з рішенням товариства щодо вчинення товариством значних правочинів та правочинів, щодо яких є зацікавленість. Проте, ймовірно, згодом цей перелік поповниться новими підставами, адже акціонерне законодавство сьогодні доволі динамічне і намагається враховувати інтереси всього кола акціонерів. Ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» визначає виключну компетенцію загальних зборів акціонерного товариства, зокрема серед них є питання щодо внесення змін до статуту. Вважаємо, що можна розширити перелік випадків обов'язкового викупу акцій у разі, наприклад, голосування акціонером проти внесення змін до статуту товариства, що стосуються зміни напряму діяльності тощо. У п. 11

ст. 33 Закону також серед виключної компетенції загальних зборів виокремлено збільшення статутного капіталу. Згідно зі ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства» та ч. 2 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» акціонери, власники простих акцій володіють переважним правом придбання акцій, пропорційно належних їм акцій у загальній кількості емітованих простих акцій у разі приватного їх розміщення. Аналогічно власники привілейованих акцій також володіють переважним правом (ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»). Вважасмо, що також можна розширити перелік випадків звернення акціонера з вимогою про обов'язковий викуп акцій у разі ненадання акціонерам переважного права придбання акцій під час додаткової емісії акцій.

У Законі України «Про акціонерні товариства» досить чітко прописаний порядок реалізації такого права та дії кожної зі сторін.

Передбачається, що обов'язковий викуп акцій має оформлюватися договором, укладеним у письмовій формі. Це закріплено у абзаці 4 ч. 1 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства». Проте товариство та акціонери зобов'язані здійснити ще низку дій. Так, акціонер, який має намір вимагати викупу його акцій, повинен надіслати письмову вимогу до акціонерного товариства протягом 30 днів після прийняття загальними зборами рішення, щодо якого акціонер голосував проти. У такій вимозі згідно з ч. 3 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» мають бути зазначені: прізвище (найменування) акціонера, місце проживання (місцезнаходження), кількість, тип та / або клас акцій, обов'язкового викупу яких він вимагає. Також до вимоги мають бути додані копії документів, що підтверджують його право власності на акції товариства станом на дату подання вимоги. Водночас товариство наділене обов'язком протягом 5 днів після прийняття рішення, що може бути підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій, повідомити акціонерів, які мають таке право. У зазначеному повідомленні повинні міститися: ціна викупу акцій; кількість акцій, викупу яких має право вимагати акціонер; загальна вартість у разі викупу акцій товариством та строк здійснення акціонерним товариством укладення договору та оплати вартості акцій (у разі отримання вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій).

Із зазначеного постає питання, чи зобов'язане товариство виплачувати акціонеру вартість акцій, якщо повідомлення та вимога були надіслані, але договір не був підписаний. Згідно з ч. 4 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» товариство повинно здійснити оплату вартості акцій за ціною викупу, зазначеною в повідомленні про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру протягом 30 днів після отримання вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій, а акціонер своєю чергою повинен вчинити усі дії, необхідні для набуття товариством права власності на акції, обов'язкового викупу яких він вимагає. Якщо буквально тлумачити цю норму, протягом 30 днів після отримання письмової вимоги від акціонера про викуп акцій товариство зобов'язане їх викупити. Виникає питання, що розуміти під «необхідними діями, які акціонер повинен вчинити для набуття товариством права власності на акції». Чи буде вважатися укладенням договору у письмовій формі надсилання товариством повідомлення про можливість акціонерів реалізувати таке право та письмова вимога акціонера про викуп його акцій товариством? Слід звернутися до Роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 серпня 2010 року № 7 «Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій»[4], яке доцільно аналізувати з урахуванням змін, що були внесені у чинне законодавство. Так, у п. 10 Роз'яснення визначено, що наявність двох документів, а саме повідомлення про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру, здійсненого у письмовій формі і скріпленого печаткою акціонерного товариства, та письмової вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій, оформлених належним чином, є достатньою, щоб вважати, що між акціонерним товариством та акціонером укладено договір про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій у письмовій формі. У такому разі додаткове укладання окремого договору про обов'язковий викуп товариством належних акціонеру акцій не є обов'язковим, документами, які підтверджують укладення договору, є письмове повідомлення акціонерного товариства про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру, та підтвердження відправлення на адресу товариства письмової вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій. У разі, якщо договір про обов'язковий викуп товариством належних акціонеру акцій укладається як окремий документ, такий договір укладається відповідно до Цивільного кодексу України, в тому числі ст. 632 вказаного Кодексу. Проте, проаналізувавши норми Закону України «Про акціонерні товариства», не можна чітко дати відповідь, як вирішується це питання, оскільки Закон водночас містить норми, що відносять до купівлі акцій у процедурі обов'язкового викупу повинні опо-

середковуватися договором у письмовій формі – ч. 1 ст. 69, у ч. 2 цієї ж статті зазначається, що акціонерне товариство у повідомленні, яке воно надсилає акціонерам, зазначає строк здійснення товариством укладення договору та оплати вартості акцій, а також положення, що оплата вартості акцій має бути здійснена товариством у разі письмової вимоги акціонера про такий викуп (ч. 4 ст. 69).

**Висновки.** Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що акція виступає об'єктом права. Власники акцій наділені певною сукупністю прав, зокрема, вони мають право укладати будь-які угоди з такими акціями, що не заборонені законодавством. Серед таких договорів можна виокремити групу договорів, які можуть бути тільки у чітко визначених законодавством випадках і відображають виключно внутрішні відносини, що складаються всередині акціонерного товариства, до прикладу, договір купівлі-продажу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів та договір обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів, що стали предметом нашого дослідження. А також інша група, що включає в себе залучення професійних учасників фондового ринку і вчинення договорів з акціями на організованих ринках, зокрема, договір купівлі-продажу акцій, договір доручення тощо. Договори щодо купівлі-продажу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів та обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів посідають особливе місце і покликані захищати інтереси дрібних акціонерів, а також запобігати несанкціонованому переходу контрольного пакету акцій третім особам. Щодо пропозицій, то доцільно розширити перелік випадків, за яких акціонери матимуть право вимагати в акціонерного товариства обов'язкового викупу їхніх акцій, зокрема, у випадку ненадання акціонерам переважного права придбання акцій за умови додаткової емісії акцій та голосування акціонером проти внесення змін до статуту товариства. Чітко визначити механізм здійснення обов'язкового викупу: чи є укладення договору в письмовій формі обов'язковим, попри надсилання повідомлення акціонерним товариством та вимоги від акціонера про обов'язковий викуп. Щодо купівлі-продажу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів, то вважаємо, що таке право має бути надано усім акціонерам відповідно до кількості, типу та класу акцій, що передбачено в рішенні, яке приймається загальними зборами.

Питання щодо укладення та прогалин законодавчого регулювання інших договорів з акціями будуть висвітлені у наступних публікаціях.

#### **Список використаних джерел:**

1. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514-VI / ВВР. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
2. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV / ВВР. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
3. Роз'яснення ДКЦПФР від 10.08.2010 № 7 «Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій».
4. Харченко С.В. Гражданско-правовая охрана прав акционеров при совершении сделок с акциями открытых акционерных обществ: дисс. ... канд. юрид. наук :12.00.03 / С.В. Харченко. – Москва. – 2001. – 223 с.